

НОВА КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ВОДОХОРОННИХ ОБМЕЖЕНЬ у використанні земель

УДК 322.2

Інна ПОКИДЬКО,
аспірантка
Національного
університету
біоресурсів і
природокористування
України

Андрій МАРТИН,
завідувач кафедри
землепорядного проектування
Національного університету
біоресурсів і природо-
користування України,
кандидат економічних наук

Національним планом дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженим Указом Президента України від 12 березня 2012 року, Мінагрополітики та Мінприроди України доручено до грудня 2012 року забезпечити встановлення водоохоронних зон, прибережних захисних смуг вздовж річок, морів, навколо озер, водосховищ та інших водойм, а також встановлення пляжних зон. До Державного земельного кадастру має бути внесена інформація щодо всіх водоохоронних зон, прибережних захисних смуг уздовж морів, а також щодо 70% водоохоронних зон уздовж річок, навколо озер, водосховищ та інших водойм, пляжних зон.

Чиста прісна вода належить до найважливіших та незамінних для людини природних ресурсів. Водні ресурси складаються з поверхневих і підземних вод, що придатні для використання в галузях економіки. Частина водокористувачів (промисловість, сільське і комунальне господарства) безповоротно забирають воду з рік, озер, водосховищ, водоносних гори-

зонтів. Інші використовують не саму воду, а її енергію, водну поверхню або водоймище загалом (гідроенергетика, водний транспорт, рибицтво). Водойми мають велике значення для відпочинку, туризму, спорту.

Однією із найважливіших передумов збереження та примноження водних ресурсів у сучасних умовах стає формування водоохоронних обмежень у використанні земель — водоохоронних зон, прибережних за-

Цифри і факти

- В Україні — середній за водністю рік — загальні запаси природної води становлять 94 км^3 , з яких доступні для використання $56,2 \text{ км}^3$. Основна частина водних ресурсів, що постійно відновлюються, припадає на річковий стік — $85,1 \text{ км}^3$ (без Дунаю). 60% річкового стоку формується на території України (місцевий стік), 40% — за її межами (транзитний стік).
- Водні ресурси України в цілому характеризуються як недостатні. У маловодні роки дефіцит води відчувається навіть у басейнах великих рік. Щонайбільше свіжої води (48% загального споживання) використовує промисловість, 40% води йде на потреби сільського господарства, 12% припадає на комунальне господарство міст та інших населених пунктів.
- Головними ріками України є Дніпро (загальна довжина 2201 км, у межах України 981 км; середній річний стік $53,5 \text{ км}^3$), Дністер (загальна довжина 1362 км, у межах України 705 км; стік $8,7 \text{ км}^3$), Південний Буг (довжина 806 км; стік $3,4 \text{ км}^3$), Сіверський Донець (загальна довжина 1053 км, у межах України 672 км; стік 5 км^3). Головна водна артерія Європи — Дунай — протікає по території України на порівняно невеликій ділянці 174 км; середній річний стік 123 км^3 — переважно транзитний.
- Усього на території України налічується понад 70 тис. річок, але лише 117 з них мають довжину понад 100 км. Влітку річки стають маловодними, чимало з них міліють і навіть пересихають. Для затримання талих снігових вод і регулювання стоку на більшості рік створено водосховища (загальна кількість — 1057; здатні вмістити 55 км^3 води).
- Для постачання води у маловодні райони України збудовано канали: Північнокримський довжиною 400,4 км, Дніпро-Донбас — 550 км, Сіверський Донець-Донбас — 131,6 км тощо. На півдні України створено великі зрошувальні системи (Каховська, Інгулецька тощо). У районах надлишкового зволоження або уповільненого стоку діють меліоративні системи (Верхньоприп'ятська, Латорицька та інші).
- В Україні понад 20 тисяч озер, 43 з них мають площу, яка перевищує 10 км^2 . Великі озера розташовані в плавнях Дунаю і на узбережжі Чорного моря (Ялуг, Сасик та ін.). Найбільше озеро Полісся — Світязь. Синевир — найбільше озеро Карпат. Загальна площа боліт становить 12 тис. км^2 , при чому розташовані вони переважно в Поліссі. Розраховані запаси прісних підземних вод дорівнюють $27,4 \text{ км}^3$, з яких $8,9 \text{ км}^3$ не пов'язані з поверхневим стоком.
- Загалом, землі водного фонду займають в Україні 2422,5 тис. га, або 4,01% території держави, в тому числі: природні водотоки (річки та струмки) — 241,2 тис. га (10,0%); штучні водотоки (канали, колектори, канали) — 179,8 тис. га (7,4%); озера, прибережні замкнуті водойми, лимани — 873,6 тис. га (36,1%); ставки — 336,5 тис. га (13,9%); штучні водосховища — 791,4 тис. га (32,7%).
- Найважливішими водоохоронними обмеженнями у використанні земель слід визнати водоохоронні зони та прибережні захисні смуги, які мають виконувати функцію «природного буфера» між водним об'єктом та створеними людиною виробничо-господарськими та будівельними системами, які здатні негативним чином впливати на стан та якість вод.

хисних смуг, пляжних зон, смуг відведення та берегових смуг водних шляхів, які покликані створити режим використання прибережних територій, що попереджуватиме їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку.

Водночас, інформація про водоохоронні обмеження у використанні земель у Державному земельному кадастрі сьогодні практично відсутня, що створює широке поле для непорозумінь та зловживань при розпорядженні прибережними землями та призводить до інтенсивної деградації акваторичних екосистем. Незареєстровані належним чином водоохоронні обмеження у використанні земель можна вважати юридично нікчемними, що дозволяє здійснювати безконтрольну приватизацію та забудову прибережних територій, розміщувати в їх межах джерела забруднення та засмічення вод,

Таким чином, важливим завданням землевпорядної науки стає обґрунтування нових підходів до формування водоохоронних обмежень у використанні земель, що дозволитимуть невідкладно та з мінімальними витратами суспільних ресурсів встановити посилений природоохоронний режим прибережних територій.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

Питанням раціонального використання та охорони водних ресурсів України, а також формування водоохоронних обмежень у використанні земель присвячено роботи таких науковців як С.А. Дубняк, С.С. Дубняк [1], О.П. Канаш [2], М.М. Паламарчук, В.А. Сташук, А.І. Томільцева, М.Г. Томільцев, М.А. Хвесик, Р.П. Філімоненко, В.Я. Шевчук [3], А.В. Яцик [4] та деяких інших. Водночас, критичний аналіз існуючих підходів до формування водоохоронних обмежень у використанні земель, що значною мірою успадкований з радянських часів, здійснюється недостатньо.

Мета статті — проаналізувати існуючі підходи до формування водоохоронних обмежень у використанні земель та обґрунтувати нову концепцію встановлення посиленого природоохоронного режиму використання навколводних територій.

Таблиця

НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ВОДООХОРОННИХ ЗОН, ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ ТА ПЛЯЖНИХ ЗОН¹

Режимоутворюючі водні об'єкти	Найменування обмеження у використанні земель	Нормативні вимоги до встановлення зовнішньої межі обмеження від мінімального рівня води у водному об'єкті (меженного рівня води)
Річки, водойми та острови	Водоохоронна зона (за межами населених пунктів)	Як правило, прив'язується до наявних контурів сільськогосподарських угідь, шляхів, лісосмуг, меж заплав, надзаплавних терас, бровок схилів, балок та ярів і визначається найбільш віддаленою від водного об'єкта лінією: затоплення при максимальному повеневому (паводковому) рівні води, що повторюється один раз за десять років; берегоуриядування, меандрування; тимчасового та постійного підтоплення земель; ерозійної активності; берегових схилів і сильноеродованих земель. Зовнішня межа водоохоронної зони на землях сільських населених пунктів, землях сільськогосподарського призначення, лісового фонду, на територіях водогосподарських, лісогосподарських, рибогосподарських підприємств, а також на землях інших власників та користувачів визначається з урахуванням: зони санітарної охорони джерел питного водопостачання; розрахункової зони переробки берегів; лісових насаджень, що найбільшою мірою сприяють охороні вод із зовнішньою межею не менш як 1000 метрів від урізу меженного рівня води; усіх земель відводу на існуючих меліоративних системах, але не менш як 200 метрів від бровки каналів чи дамб.
	Водоохоронна зона (в межах населених пунктів)	Розміри водоохоронних зон визначаються з урахуванням рельєфу місцевості, рослинного покриву, характеру їх використання і погоджуються з органами по регулюванню використання і охороні вод і землі місцевими органами державної виконавчої влади. При проектуванні нових населених пунктів розміри водоохоронних зон треба приймати не менше: для водосховищ — 500 м; для малих річок довжиною до 50 км — 100 м; для малих річок довжиною 50-100 км включно — 200 м; для малих річок довжиною понад 100-200 км — 300 м.
	Прибережна захисна смуга (за межами населених пунктів)	Прибережні захисні смуги встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 гектарів — 25 метрів; для середніх річок, водосховищ на них та ставків площею більше 3 гектарів — 50 метрів; для великих річок, водосховищ на них та озер — 100 метрів. Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється. Прибережні захисні смуги встановлюються на земельних ділянках всіх категорій земель, крім земель морського транспорту.
Моря, морські затоки, лимани, острови у внутрішніх морських водах ²	Прибережна захисна смуга (в межах населених пунктів)	Прибережні смуги річок встановлюються по обох берегах уздовж урізу води (у меженний період) завширшки: для річок довжиною понад 100 км — до 100 м; для річок довжиною 50-100 км — до 50 м; для річок довжиною до 50 км — не менше 20 м. Уздовж берегів водойм прибережні смуги встановлюються завширшки не менше 20 м від урізу води, що відповідає нормальному підпертому рівню водойми.
	Водоохоронна зона	Як правило, збігається з прибережною захисною смугою і визначається шириною не менш як 2 кілометри від урізу води.
	Прибережна захисна смуга	Не менше двох кілометрів від урізу води.
	Пляжна зона	Не виходить за межі прибережної захисної смуги, визначається залежно від ландшафтно-формуючої діяльності моря, але не менше 100 метрів від урізу води, що включає: територію, розташовані між лінією максимального відпливу та лінією максимального напливу хвиль, зареєстрованих під час найсильніших штормів, а також територію берега, яка періодично затоплюється хвилями; прибережні території — складені піском, гравієм, камінням, ракушняком, осадовими породами, що сформувалися в результаті діяльності моря, інших природних чи антропогенних факторів; скелі, інші гірські утворення. Пляжна зона не встановлюється у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів на земельних ділянках, віднесених до земель морського транспорту, а також на земельних ділянках, на яких розташовані військові та інші оборонні об'єкти, рибогосподарські підприємства.

Нормативно-правову та методичну основу формування водоохоронних обмежень у використанні земель сьогодні становлять: Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР; Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III; постанова Кабінету Міністрів України від 08.05.1996 № 486 «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них»; ДБН 360-92* «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень»; СОУ 00032632-005:2009 «Землеустрій. Проекти землеустрою щодо створення водоохоронних зон. Правила розроблення» (затверджений наказом Держкомзему від 17.07.2009 № 375); Методика упорядкування водоохоронних зон річок України [5]; ВБН 33-4759129-03-05-92 «Проектування, упорядкування та експлуатація водоохоронних зон водосховищ». В узагальненій формі сучасні нормативні вимоги до визначення меж водоохоронних зон, прибережних захисних та пляжних зон наведені у таблиці.

¹ Нормативні вимоги обумовлюються ст.ст. 87 — 90 Водного кодексу України від 06.06.1995 № 213/95-ВР, ст.ст. 58, 60 Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III, постановою Кабінету Міністрів України від 08.05.1996 № 486 «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них», а також пунктом 10.17 ДБН 360-92* «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень».

² ДБН 360-92* «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» окремо встановлює режим трикілометрової зони узбережжя Азовського і Чорного морів, в межах якої забороняється будівництво: промислових підприємств та інших об'єктів, не пов'язаних з розвитком і обслуговуванням курортів, крім морських портів та інших об'єктів морського транспорту, об'єктів рибної промисловості і організацій, які виконують берегозміцнювальні та протизсувні роботи; індивідуального житла, крім населених пунктів, вказаних у розпорядженні Кабінету Міністрів України; будинків, споруд і комунікацій у приморських прибережних смугах завширшки менше 100 м від урізу води, а у приморських курортних зонах за наявності пляжу — менше 100 м від його суходільної межі.

А як у світі?

Принагідно слід відзначити, що у світовій практиці немає єдиного загальноприйнятого підходу до формування спеціальних режимів використання прибережних територій. Зокрема, попри те, що у Європейському Союзі з 2002 року реалізуються Рекомендації щодо інтегрованого управління прибережними зонами (*Integrated Coastal Zone Management*³), спільних норм щодо формування водоохоронних зон наразі немає.

Наприклад, у Фінляндії законодавчі акти про збереження природи та про будівництво взагалі не згадують про водоохоронні обмеження і ці питання вирішуються на рівні муніципалітетів. Зазвичай, будівництво дозволяється не ближче 20 метрів від берега, але для саун зроблений виняток — їх можна будувати ближче. В Латвії заборонене будівництво в межах 300-метрової берегової зони. В Литві формального обмеження немає, але всі водні джерела і шляхи знаходяться під охороною держави, і будівництво там дозволено тільки за згодою державного керівництва. У Швеції стандартна ширина водоохоронної зони — 100-300 метрів від берегової лінії, однак місцева влада може розширювати і звужувати її. В межах зони заборонено не тільки нове будівництво, але й перебудова або земляні роботи. В Іспанії формально водоохоронних зон немає, але є вимога, що всі споруди, розміщені в 30-метровій зоні навколо водоймищ або берега моря, повинні бути обладнані автономною системою очистки стічних вод. У Румунії водоохоронні зони існують навколо всіх водних джерел, причому розмір зони залежить від розміру джерела і складає від 15 до 20 метрів. У Німеччині згідно з федеральним законом про воду всі джерела води і водні шляхи знаходяться під контролем федерального уряду, а тому будь-яка діяльність на берегах річок та озер можлива лише за спеціального дозволу відповідних органів влади⁴.

Чому існуючі підходи до формування водоохоронних обмежень у використанні земель слід змінювати

Аналізуючи першопричини незадовільного стану формування водоохоронних обмежень у використанні земель в Україні, слід виділити насамперед такі чинники:

1. Існуюча нормативна база не передбачає «автоматичного» формування водоохоронних обмежень в силу закону і, натомість, вимагає здійснення досить складних спеціальних технічних процедур — розроблення відповідної проектної документації із землеустрою та внесення інформації про них до державного земельного кадастру.

Розробка відповідної землевпорядної документації стає можливою лише за умов:

- наявності політичної волі у керівників органів територіального управління (органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій);
- наявності коштів на розроблення проектної документації; наявності суб'єктів господарювання, які спроможні виконати відповідні проектні роботи;
- готовності дозвільних органів погодити проектні напрацювання;
- спроможності кадастрово-реєстраційної системи реєструвати обмеження у використанні земель.

Фактично, органи територіального управління наразі не мають жодної зацікавленості у встановленні водоохоронних обмежень у використанні земель, адже їх реальне формування обмежуватиме їх право розпоряджатися цінними прибережними територіями. Не зацікавлені у водоохоронних обмеженнях власники землі та землекористувачі, адже встановлення на земельній ділянці режиму обмеженої діяльності знижує її цінність як об'єкта нерухомого майна.

2. Попри те, що у радянський період роботи зі встановлення меж водоохоронних зон та прибережних захисних смуг малих річок в Україні переважно виконувалися силами Республіканського проектного інституту по землевпорядкуванню «Укрземпроект»⁵, нині більшість суб'єктів господарювання, які виконують роботи із землеустрою, не мають належних науково-технічної, методичної та кадрової спроможності якісно виконувати розробку проектів землеустрою щодо формування водоохоронних обмежень у використанні земель. Натомість, державні та приватні проектні організації, що спеціалізуються на водогосподарському будівництві та гідротехнічних проектно-вишукувальних роботах, в останні десятиріччя намагаються розробляти проекти формування водоохоронних зон, нерідко не маючи ліцензій на проведення робіт із землеустрою, не передаючи створені матеріали до Державного фонду документації із землеустрою та до Державного земельного кадастру, позбавляючи, таким чином, створену проектну документацію юридичної значимості.

³ Recommendation of the European Parliament and of the Council of 30 May 2002 concerning the implementation of Integrated Coastal Zone Management in Europe. — OJ L 148, 6.6.2002, p. 24-27.

⁴ <http://www.coastalguide.org/icm/baltic/index.html>

⁵ Див. «Техническую документацию по своду материалов установления водоохранных зон и прибрежных полос малых рек и водоемов Украинской ССР» (Киев, 1982).

3. Методичні засади проектування водоохоронних зон в Україні визначені у досить загальній формі, що характерна скоріше для наукових рекомендацій, а не нормативних документів⁶. Таким чином, проєктант, не маючи однозначної вихідної інформаційної бази для проектування, спираючись на результати викушувань, що можуть інтерпретуватися у значному діапазоні значень, фактично одержує досить широкий спектр нечітких (дискреційних) повноважень⁷, що, з одного боку, значно ускладнює сам процес проектування, а, з іншого боку, дозволяє поставити під сумнів та оскаржити будь-які прийнятні проєктні рішення, адже «ціна питання» при містобудівному освоєнні прибережних територій часто є надзвичайно високою. Фахівці із водогосподарських проблем цілком справедливо критикують «геометричний» підхід до визначення прибережних захисних смуг, який встановлений чинним водним та земельним законодавством, адже він дійсно не дозволяє врахувати усі потенційні ризики екологічного та техногенного характеру [1]. Але слід також чітко усвідомлювати, що коли йдеться про формування обмежень, які здатні кардинально змінювати цінність земель та придатність окремих ділянок до використання у містобудівних цілях, неозначеність нормативів та прийомів проектування фактично перетворює природоохоронну діяльність у процес «торгівлі» дозволами на будівництво у прибережних зонах, що є першим кроком до маніпулювання результатами проєктно-вишукувальних робіт та системної корупції при плануванні територій.

4. Оскільки за два десятиріччя земельної реформи більше половини усіх земель України були передані у приватну власність переважно без реєстрації обмежень у використанні земельних ділянок (в т.ч. водоохоронних), за сучасних умов окремого економіко-правового врегулювання потребує проблема відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам та втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва при формуванні водоохоронних зон та прибережних захисних смуг⁸. Очевидно, відповідні обмеження у використанні земель мають

бути зареєстровані у Державному земельному кадастрі без виплати власникам землі та землекористувачам, а також бюджетам відповідних компенсацій, адже за інших умов реальне формування водоохоронних обмежень у використанні земель не відбудеться взагалі.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене, збереження існуючих підходів до формування водоохоронних обмежень у використанні земель призведе лише до подальшої консервації наявної незадовільної ситуації, коли реальне формування водоохоронних зон, прибережних захисних смуг та пляжних зон реально не здійснюється, а землекористування на прибережних територіях набуває безсистемного характеру.

Принципові засади нової концепції

Нова концепція формування водоохоронних обмежень у використанні земель, на думку авторів, повинна базуватися на таких принципових засадах:

1. Формування та реєстрацію водоохоронних обмежень у використанні земель доцільно здійснювати у два етапи — первинний та уточнюючий. При первинному формуванні водоохоронних обмежень у використанні земель необхідно централізовано провести масове моделювання та реєстрацію у Державному земельному кадастрі водоохоронних зон та прибережних захисних смуг на основі наявних електронних топографічних карт масштабу 1:50000 у формі буферних зон навколо відображених на цих картах об'єктів гідрографії. Ширина водоохоронних зон і прибережних захисних смуг повинна бути фіксованою.

Оскільки формування та реєстрація обмежень у використанні земель може здійснюватися лише на підставі документації із землеустрою, окремими об'єктами проєктування доцільно виділити територію адміністративних районів (за межами населених пунктів) та території населених пунктів. У першому випадку формування обмежень має визначатися за проєктом землеустрою щодо формування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг району, а у другому — проєктами землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів. Розроблення таких проєктів доцільно здійснити за кошти державного бюджету в рамках бюджетної програми «Проведення земельної реформи». Функція затвердження проєктів має бути покладена на місцеві державні адміністрації.

Результати проектування повинні відображатися на кадастрових планах у державній геодезичній системі координат, а також бути оформленими в електронному вигляді (у формі обмінного файлу) для

⁶ Див. постанову КМУ від 08.05.1996 № 486 «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» та Методику упорядкування водоохоронних зон річок України [5].

⁷ Наприклад, не зовсім зрозуміло: на якій саме ділянці схилу і як має фіксуватися «крутизна схилу понад 3°»; який ступінь еродованості ґрунту є підставою для віднесення земель до водоохоронної зони і на підставі яких документів його слід визначати; із якою точністю мають визначатися межі прояву паводків, берегоруйнування, меандрування, підтоплення, ерозійної активності тощо, якщо координати поворотних точок меж земельних ділянок реєструються із точністю до 1 см; за якими критеріями має здійснюватися «прив'язка» меж водоохоронної зони до існуючих контурів місцевості?

⁸ Див. ст.ст. 156 та 207 Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III.

подальшого внесення відомостей до Державного земельного кадастру⁹. Відомості про зареєстровані водоохоронні обмеження у використанні земель з 01.01.2013 р. згідно із законом повинні будуть оприлюднюватися на офіційному веб-сайті Держзем-агентства України та матимуть обов'язковий характер при прийнятті рішень щодо планування територій та організації використання земель, а також дозволятимуть ефективно здійснювати державний, самоврядний та громадський контроль за використанням та охороною земель.

Наступний етап формування водоохоронних обмежень повинен передбачати, при потребі, уточнення зареєстрованих даних щодо меж прибережних захисних смуг. На замовлення заінтересованих осіб по окремих ділянках, щодо яких встановлені водоохоронні обмеження, доцільно здійснювати уточнення меж зареєстрованих водоохоронних обмежень, які повинні базуватися на уточнених планово-картографічних матеріалах масштабів 1:500 — 1:5000.

2. Первинне встановлення водоохоронних обмежень має здійснюватися на основі геопросторового моделювання за гранично спрощеними правилами, що не допускать неоднозначного тлумачення та варіативності при прийнятті проектних рішень. У порядку обговорення ми пропонуємо встановити фіксовані розміри водоохоронних зон виходячи із їх мінімальних розмірів, які обумовлені чинними методичними документами, а саме:

- для каналів¹⁰ — 200 м;
- для малих річок¹¹ (із площею водозбору до 2 тис. кв. км), струмків і потічків, ставків площею менше 3 га — 250 м;
- для середніх річок (із площею водозбору від 2 до 50 тис. кв. км), ставків площею понад 3 га — 500 м;
- для водосховищ¹² об'ємом менше 1 млн куб. м — 250 м;
- для водосховищ об'ємом від 1 до 10 млн куб. м — 500 м;
- для середніх водосховищ об'ємом від 10 до 100 млн куб. м та озер — 1000 м;
- для морів, морських заток і лиманів — 2000 м.

Для великих річок, що розташовані у кількох географічних (природно-сільськогосподарських) зонах із площею водозбору понад 50 тис. кв. км (Дніпро, Прип'ять, Десна, Дністер, Південний Буг, Західний Буг, Тиса та Сіверський Донець), а також великих водосховищ об'ємом понад 100 млн куб. м (Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Дніпровське, Каховське, Дністровське, Червонооскільське, Краснопавлівське, Печенізьке, Карачунівське, Вуглегірське, Ладижинське та Шолохівське), зважаючи на їх порівняно невелику кількість, фіксований розмір водоохоронної зони доцільно встановити постановою Кабінету Міністрів України у формі індивідуальних нормативів, що враховувати-

муть місцеві умови, у діапазоні від 1000 до 8400 м. До складу водоохоронних зон також повинні включатися острови незалежно від їх площі.

3. Розміри прибережних захисних смуг законодавчо визначені ст. 60 Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III і мають становити по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у межений період) шириною:

- для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше як 3 гектари — 25 м;
- для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 га — 50 м;
- для великих річок, водосховищ на них та озер — 100 м¹³.

При крутизні схилів більше 3° мінімальна ширина прибережної захисної смуги має подвоюватися. На нашу думку, ця норма є однією із найбільш проблемних, оскільки навіть попри те, що сучасні геоінформаційні системи надають широкий спектр інструментів моделювання рельєфу та створення картограм крутості схилів, залишається незрозумілим із якою детальністю та точністю має фіксуватися рельєф прибережної території під час тематичного картографування, а також де саме знаходяться «лінії відліку» схилу, який підлягає дослідженню.

Фактично, у разі наявності в межах базової прибережної території (25-50-100 м) хоча б однієї точки, де крутість схилу перевищує 3°, ширина прибережної захисної смуги, що відлічується по найкоротшій лінії, яка проходить від межі водного об'єкта до цієї точки, має бути подвоєна. Звичайно, кількість таких точок залежить від точності картографування рельєфу, адже на топографічній карті масштабу 1:50000 внаслідок генералізації на багатокілометровій ділянці берегів водойми точки із крутістю схилу понад 3° можуть бути відсутні взагалі, в той час як на планах тієї ж самої території, детальність яких відповідає масштабам 1:500 — 1:5000, може бути виявлена значна кількість елементів мікрорельєфу із «перевищенням» згаданого показника крутості схилу.

⁹ Див. ст. 28 Закону України від 07.07.2011 № 3613-VI «Про Державний земельний кадастр».

¹⁰ Див. пункт 8 Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 08.05.1996 № 486.

¹¹ Див. пункт 3.2 Методики упорядкування водоохоронних зон річок України [5].

¹² Див. пункт 2.10 ВБН 33-4759129-03-05-92 «Проектування, упорядкування та експлуатація водоохоронних зон водосховищ».

¹³ Слід окремо зазначити, що навколо каналів прибережна захисна смуга не встановлюється. Натомість режим обмеженої господарської діяльності встановлюється в межах смуги відведення, розмір яких, згідно з ДБН В.2.4-1-99 «Меліоративні системи та споруди», визначається за будівельними нормами СН 474-75 «Норми отвода земель для меліоративних каналів».

Таким чином, при первинному встановленні водоохоронних обмежень у використанні земель ширину прибережної захисної смуги доцільно приймати її подвійну базову ширину, що передбачена земельним законодавством.

Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів ширину прибережної захисної смуги доцільно обмежити 2 кілометрами від урізу води.

4. Зважаючи на спеціальні заходи, що покликані мінімізувати негативний вплив антропогенного освоєння прибережних територій, які реалізуються в межах населених пунктів (облаштування набережних, створення систем водовідведення та водоочищення, в т.ч. господарсько-побутової та дощової каналізації), водоохоронні зони та прибережні захисні смуги у випадках, передбачених містобудівною документацією (генеральними планами населених пунктів, детальними планами територій) можуть підлягати зменшенню за проектами землеустрою щодо організації території населених пунктів. Водночас, має бути встановлений граничний мінімальний розмір прибережної захисної смуги для територій населених пунктів на рівні 20 м.

Запропоновані підходи до вдосконалення порядку формування водоохоронних обмежень у використанні земель можуть бути значною мірою реалізовані у разі викладення у новій редакції постанови Кабінету Міністрів України від 08.05.1996 № 486 «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них». Системний перегляд та модернізація підходів до формування охорони навколводних територій стане можливим лише у разі внесення відповідних змін до земельного та водного законодавства України.

Удосконалюючи вітчизняну нормативну базу, також варто якнайширше використовувати краші

світові та європейські практики формування водоохоронних обмежень у землекористуванні.

Системного вирішення потребуватиме проблема винесення за межі водоохоронних зон та прибережних захисних смуг будівель та споруд, а також трансформації земельних угідь, які не відповідатимуть встановленому режиму обмеженої господарської діяльності. Це питання найбільш доцільно вирішити через податкове законодавство, встановити збільшені у 5-10 разів ставки земельного податку та орендної плати за земельні ділянки, існуюче використання яких не відповідає водоохоронному режиму. Завдяки такому кроку може бути істотно знизена ринкова вартість прибережної нерухомості, що стимулюватиме власників землі та землекористувачів до поступового згорання містобудівної діяльності на навколводних ділянках. Через запровадження комплексу економіко-правових регуляторів держава повинна неухильно реалізовувати політику «витіснення» антропогенно-перетворених ландшафтів за межі прибережних територій, відновлюючи таким чином їх природоохоронні функції.

Висновки

Впровадження запропонованих підходів до формування водоохоронних обмежень у використанні земель слід розглядати як важливий крок на шляху реформування існуючої в Україні організаційно-правової системи регулювання прибережного землекористування, неефективність якої яскраво проявилася за останні десятиріччя. Лише рішучі зміни у способах формування природоохоронного режиму прибережних територій дозволять зупинити процеси деградації водних ресурсів нашої держави та посилити гарантії її екологічної безпеки у стратегічному вимірі.

Література

1. Дубняк С.С., Дубняк С.А. Оцінка стану і проблеми законодавчого регулювання водоохоронних зон водних об'єктів України // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія: Наук. збірник. — К.: ВГЛ «Обрії», 2005. — Том 7. — С.25-39.
2. Мартин А.Г., Канаш О.П., Покидько І.В. Проблеми землевпорядного забезпечення формування водоохоронних зон // Землеустрій і кадастр. — № 3. — 2009. — С. 17-28.
3. Рекомендації щодо поліпшення екологічного стану прибережних територій дніпровських водосховищ // За ред. В.Я. Шевчука. — К.: «КСП», 1999. — 182 с.
4. Яцик А.В. Водогосподарська екологія: у 4 т., 7 кн. — К.: Генеза, 2003-2004. — 1960 с.
5. Методика упорядкування водоохоронних зон річок України / Державний комітет України по водному господарству; Український НДІ водогосподарсько-екологічних проблем (УНДІВЕП) / А.В. Яцик (розроб.). — К.: Оріяни, 2004. — 125 с.

